

Merkantilismus

Samotné slovo „merkantilismus“ je latinského původu (mercator – obchodník, Mercurius – římský bůh obchodu).

Nejedná se o ekonomii jako vědu, nebyl to ani proud teoretického myšlení. Jednalo se především o hospodářsko-politický koncept, který byl uplatňován tehdejšími státy a jejich panovníky. Přesto merkantilisté přispěli k rozvoji ekonomického myšlení (včetně teoretického) a ekonomie jako věda se zrodila právě jako kritické přehodnocení merkantilistické doktríny.

■ 17. až 18. století

Merkantilismus je časově spojován se 17. až 18. stoletím, kdy vrcholí jeho vliv v Evropě. Jeho formování a postupné prosazování má ale daleko delší historii. Kořeny sahají do konce 14. století a je spojována s italskými centry obchodu. Anglická literatura rovněž dokládá, že v téže době položil anglický král Richard II. londýnským kupcům otázku, jak pozvednout státní finance a jejich odpověď byla vyjádřením základní doktríny merkantilistické politiky – je nutno kupovat méně zahraničního zboží než kolik Anglie do zahraničí vyváží.

Je nepochybné, že vznik merkantilismu byl jednou z forem vyústění rozvoje mezinárodního obchodu, ke kterému docházelo od konce 10. století, přičemž významnou okolností jeho rozvoje byla i skutečnost, že byl zprostředkováván evropskými kupci. Ve svobodných městech se rodily základy budoucích kapitalistických poměrů. Zemí, ve které vývoj probíhal s časovým předstihem (konec 14. století), byla Itálie, která zprostředkovávala obchod s Východem. V 15. století se obdobné proměny odehrávají ve Španělsku a Portugalsku, v 16. století v Holandsku, poté Anglii a Francii.

■ myšlenková heterogenita

- soustava ekonomických doktrín, ne o ucelený systém ekonomického myšlení
- centralizované národní státy, koloniální expanze, budování imperií
- největší rozkvět Francie a Anglie, 17. až 18. století

Jak se může národ stát bohatším?

Jaká je úloha zahraničního obchodu?

Jakou roli hraje populační růst?

Jaký vztah je mezi penězi, úrokem a bohatstvím?

■ bohatství bylo zbraní národa (Doktrína obchodní bilance)

- hlavním cílem byl růst národního bohatství (v Merkantilismu terminologii „**růst státního pokladu**“)

- růst státního pokladu umožňoval panovníkovi mít silnou armádu nutnou k vedení válek a k expanzi impéria

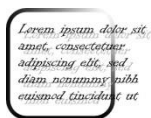
Ztotožnění bohatství s penězi souviselo s několika vlivy, především s odlišným chápáním peněz a jejich funkcí. Jestliže předchozí názory interpretovaly peníze především jako transakční prostředek, pro merkantilisty byly peníze především univerzálním uchovatelem hodnot.

Peníze byly rovněž chápány jako zdroj likvidity umožňující ekonomický růst. Tím byly dány odpovědi na tradiční myšlenkové schéma, kolem kterého se ekonomické myšlení utvářelo, co je bohatství a jak ho zvyšovat.

Uvedené chápání peněz odpovídalo zájmům panovníka i obchodníků. V prvním případě se základní otázka (i problém) vztahovala ke stavu státní (královské) pokladny, kde přírůstek peněz byl projevem růstu bohatství. Ve druhém případě platí, že peníze slouží jako prostředek umožňující obchodování (likvidita k nákupu, aby mohlo být prodáno). Přírůstek peněz pak vyjadřuje úspěšnost obchodní činnosti – růst bohatství. Proto byly peníze merkantilisty chápány jako „krev obchodu“.

Pokud se jedná o zdroj růstu bohatství, rozlišovali merkantilisté tři základní způsoby:

- a) těžbu drahého kovu
- b) koloniální expanze a anexe území těžby
- c) zahraniční obchod v případě aktivní obchodní bilance.

TEXT

„Dokonce věřili, že lze ostatní národy oslabit a ochudit tím, když jim prodáváme zboží a získáváme jejich zlato, neboť je tím připravíme o část jejich národního bohatství“

■ hra s nulovým součtem

kdyby všechny země měly vyrovnané obchodní bilance, M neviděli žádné přínosy ze zahraničního obchodu.

■ hospodářsko-politická opatření

- a) omezování a zabraňování dovozu spotřebního zboží, zejména luxusního
- b) zabraňování vývozu surovin a nezpracovaných zemědělských výrobků
- c) podpora a zvýhodňování vývozu průmyslového spotřebního zboží a zpracovaných zemědělských výrobků
- d) podpora dovozu surovin, zejména pro exportní průmysl

- e) podpora rozvoje domácího průmyslu
- f) požadavek růstu populace (pracovní síly jsou plátcí daní a současně tlak na mzdy)
- g) omezování spotřeby (oslabování podnětů k dovozům a naopak možnost vyvážet více)

K prosazování se využívalo celní politiky, vývozních prémií, daňové zvýhodňování domácích výrobců, stanovení maximálních mezd, etc.

■ exportní monopoly

exportní monopoly eliminovaly konkurenci – udržovaly vysoké exportní ceny – monopolní zisky z exportu – přispívat aktivní bilanci

elasticita poptávky po vývozu – bilance se může zhoršit – intuitivně

považovali za neelastickou

■ struktura vývozu a dovozu

Pro dosažení dlouhodobých přebytků obchodní bilance je dle Merkantilistů důležitá struktura vývozu a dovozu.

Dovoz: pokud možno pouze potraviny, suroviny

Vývoz: zboží s vysokou přidanou hodnotou – luxusní zboží

levné obilí – nízké mzdy – nízké náklady – konkurenceschopnost domácího zboží na zahraničních trzích

Zemědělství nebylo důležité, jen řemesla a obchod přispívaly k aktivní bilanci.

Merkantilismus uplatňuje ochranářskou obchodní politiku (vývozní subvence, vysoké dovozní cla, exportní monopoly).

Nejznámějším exportním monopolem je britsko-holandská Východoindická společnost.

■ mzdy

vysoké mzdy – vysoké náklady – snižovalo konkurenceschopnost – snižuje export

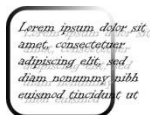
Názor Merkantilistů:

Chudoba lidí byla předpokladem toho, aby národ mohl zbohatnout.

Národní bohatství

Merkantilisté mluví v naší terminologii o „národním kapitálu“ – akumulace kapitálu předpokládá nízkou spotřebu. Neměli na mysli „národní důchod“.

TEXT

„Nedokázali ještě to co, později dokázali klasikové – odhrnout „peněžní roušku“ a vidět za peněžními vztahy reálné ekonomické vztahy.“

vysoké mzdy – zvyšují domácí spotřebu – snižuje export

Názor

Růst mezd snižoval nabídku práce, protože lidé při vyšších mzdách si dopřávali více zahálky.

Ignorovali substituční efekt.

■ populační růst

čím více lidí – tím větší národ – tím více vojáků a daňových poplatníků – bude zvyšovat bohatství a moc panovníka a státu.

Pozdní merkantilisté (16. až 18. století)

Merkantilismus prošel vývojem, ve kterém je možno odlišit dvě základní vývojové etapy, hranicí je závěr 16. století. Tedy období, kdy se názory nejen zkonstituovaly, ale ovládly rovněž hospodářskou politiku tehdejších nejvyspělejších evropských států a postupně si podmanily celý kontinent.

Pozdní merkantilismus zdůrazňoval, že efektu růstu peněžního bohatství je možno dosáhnout i pomocí vývozu peněz, pokud jejich vývoz bude vytvářet podmínky pro vyšší příliv peněz do země. Raný merkantilismus zakázal vývoz peněz ze země, požadoval hromadění peněz v zemi. To znamená, že raný merkantilismus vnímal peníze především jako poklad, ale v rozvinutém merkantilismu je zdůrazněna i funkce transakčního prostředku. Tendence k zintenzivnění zahraničního obchodu začala brzy nerážet na

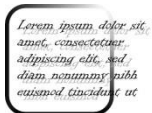
přísné omezování možnosti vývozu peněz, tím byla činnost obchodních společností podvazována. Rozvinutý merkantilismus byl úzce spjat (také personálně) s velkými reexportními společnostmi, v Anglii s Východoindickou společností.

■ neutralita peněz?!

Peníze byly pro Merkantilisty univerzální uchovatel bohatství a zdroj likvidity.

čím méně peněz – tím vyšší úroková míra

příliv peněz z aktivní obchodní bilance – snižuje úrokovou míru – zlevňuje úvěr – podněcoval obchod, podnikání a ekonomický růst

TEXT

„Myšlenka *neutrality peněz*, tolik charakteristická pro klasiky, byla merkantilistům cizí. V merkantilistickém myšlení byla *„peněžní ekonomika“* pevně srostlá s *„reálnou ekonomikou“*.“

■ Představitelé merkantilismu

Itálie

Formování merkantilistické doktríny bylo ovlivněno vývojem v Itálii, přesto nepatří díla italských autorů k nejvýznamnějším. Obecně platí, že jsou orientována poněkud úzce na problematiku peněz a státních financí.

Bernardo Davazanti (1529 – 1606) se věnoval penězům. Pro jeho pojetí jsou charakteristické subjektivními prvky, je možno ho řadit k předchůdcům subjektivní teorie hodnoty, která významně ovlivnila vývoj ekonomie ve druhé polovině 19. století (hodnota je význam, ocenění, které dává subjekt statku při jeho spotřebě, užití).

Francie

Francouzský merkantilismus představuje mimořádně významnou, a to nejen způsobem interpretace, ale i vyvolanými důsledky.

Jean Baptiste Colbert (1619 – 1683) se stal nejvýznamnější a nejznámější osobností francouzského merkantilismu. Je typickým představitelem rozvinutého merkantilismu (politiky obchodní bilance). Od jeho jména je odvozeno i označení francouzského merkantilismu jako colbertismu.

Colbert měl zlepšit stav státní pokladny v období, kdy konzervace společenských a politických poměrů ve Francii, na rozdíl od Anglie, vedla k ztrátě konkurenceschopnosti francouzských výrobků. Colbert se zaměřil:

- a) rozvoj královských manufaktur na luxusní zboží (gobelíny, lustry), se kterým mohla Francie uspět na evropském trhu
- b) v případě spotřebního zboží dosažení konkurenceschopnosti nižší cenou, než za kterou vyrábí angličtí výrobci.

Ceny potravin ovlivňují výši mzdy, zemědělství poskytuje surovinu pro zpracovatelský průmysl. Důsledkem byla devastace zemědělství, ve kterém se díky nízkým cenám nedostávaly prostředky nejen na rozvoj, ale ani na obnovu výroby. Negativní důsledky colbertismu pro zemědělství (hlavní výrobní odvětví) vyvolaly ve Francii odpor k merkantilismu.

Antoine de Montchrétien (1575 – 1622) je autorem spisu *Pojednání o politické ekonomii* (1615). Stal se prvním autorem používajícím názvu politická ekonomie.

Jean Bodin (1530 – 1596) se zabýval tehdejší cenovou revolucí v Evropě.

Probíhající všeobecný vzestup cen vysvětloval působením řady vlivů, zejména:

- působením státních monopolů
- nadbytkem peněz v oběhu
- znehodnocením peněz (v důsledku opotřebení zlatých mincí)
- vlivem zahraničního obchodu (příliv drahého kovu v důsledku přebytku vývozu nad dovozem)

Vzhledem k tomu, že uvedené faktory obsahují vazbu mezi množstvím peněz v oběhu, cenovou hladinou a kupní silou měny, považují mnozí autoři Bodina za prvního představitele **kvantitativní teorie peněz**.

Anglie

Za reprezentativní jsou považována díla anglických merkantilistů.

Thomas Mun (1571 – 1641) byl nejvýznamnějším merkantilistou. Působil jako ředitel Východoindické společnosti a člen státního výboru pro obchod, vystoupil na její obranu před kritiky, kteří vytýkali, že má pasivní saldo obchodní bilance s Indií. Mun argumentoval, že není nutná aktivní bilance s každou zemí, ale musí být aktivní celková bilance. Vystoupil rovněž proti zákazu vývozu zlata a argumentoval tím, že zaplatit zlatem za zboží, které může být doma zpracováno a pak vyvezeno s vyšší hodnotou, povede k přílivu drahého kovu do země.

Pokud se jednalo o dovozy do země, doporučoval přednostní dovoz surovin pro další zpracování a výrobu pro vývoz. Peníze chápal jako bohatství par

excellence, ale jeho smysl není v pokladu, nýbrž ve schopnosti dělat obchod, který dělá další peníze.

Mun si rovněž uvědomoval, že aktivní bilance znamenající příliv drahého kovu do země se promítne do vzestupu cenové hladiny a to bude mít dopad na konkurenceschopnost domácí produkce. Doktrínu obchodní bilance však nezpochybnil.

Kameralismus

Kameralistika představuje specifický směr středoevropského myšlení, který je blízký merkantilismu, se kterým sdílí ideu silného státu i ideu aktivní obchodní bilance. Oba přístupy jsou si blízké i tím, že kameralismus se rovněž soustřeďuje spíše na problematiku praktických otázek a doporučení pro hospodářskou politiku a méně zřetelná je jeho teoretická dimenze, a to i přesto, že nejvýznamnější kameralisté působili jako profesori kamerálních (politických) věd na univerzitách v Německu a Rakousku.

Kamerální vědy bylo souhrnným označením pro soubor odborných disciplín, jejichž znalost byla vyžadována (vedle znalosti práva) od úředníků zemských komor:

- a) finanční a daňová politika
- b) nauka o živnostech, o zemědělství a o lesním hospodářství
- c) nauka o důlnictví
- d) nauka o obchodu
- e) technologie výrobních oborů.

Kromě mnohem širšího kontextu se kameralistika vyznačovala vyšším důrazem na populační růst, který měl garantovat celkový rozvoj. Především zájmy mocenské (větší a silnější armáda), i tradiční merkantilistický fiskální cíl (více daňových poplatníků) a rovněž hospodářský (vyšší poptávky umožňující růst výroby).

Mnohá z doporučení kameralistů jsou zcela identická s tradičními merkantilistickými principy. Na druhé straně však kameralismus neztotožňoval bohatství země s množstvím drahého kovu v zemi. Za zdroj růstu bohatství považovali výrobu a vysoce cenili význam zemědělství. Odlišně byl vnímán stav obchodní bilance, a to především ve vazbě na zaměstnanost, aktivní bilance zvyšuje úroveň zaměstnanosti. Obchodní bilance byla chápána především jako bilance práce.